

Yeni Emperyalizm Teorileri

Birikim'in ilk sayılarından bu yana, emperyalizm üstüne teorik inceleme yayımlayamadık. Bunun başlıca nedeni, bu konuda yeterince çabuk hazırlanamamamız oldu. O sıralarda elimizde hazır olan bazı incelemeler kaza sonucu kayboldu, yeniden yetiştirilemedi. O günlerde daha âcil görünen bazı sorunlar âcilliklerini kaybetti. Başka etmenler de bir araya gelerek, emperyalizm üstüne yayınımızı seyrekleştirdi.

Bu sayıda, emperyalizm konusunu yeniden ele alıyoruz; önümüzdeki sayılarda da bu soruna eğileceğiz ve ayrıca, «ulus ve ulusçuluk» konusu ile bağlantı kuracağız.

Bu sayımızda gördüğünüz yazıların ikisi de, *New Left Review*'da yayımlanmıştı. Warren'in yazısı 81. sayıda, bunun bir eleştirisi olan Emmanuel'in yazısı ise, 85. sayıda. Emmanuel'i, *Birikim*'in ikinci sayısında yayımlanan «Kolonyalizm ve Emperyalizm» adlı incelemesinden de hatırlayacaksınız. O incelemesinin tanıtmasında da belirttiğimiz gibi, Arghiri Emmanuel *Eşitsiz Mübadele* (L'échange Inegal) adlı hacimli kitabın yazarıdır ve emperyalizm konusunda «orijinal» tezleri vardır. Bill Warren ise, bildiğimiz kadarıyla, Britanya Komünist Partisi'nin bir üyesi. Ama ileri sürdüğü görüşler, partinin ortodoks görüşlerinden bir hayli farklı.

Yayımladığımız bu iki yazının da, içeriğine katılmıyoruz. Warren'in tezi bizce, birkaç önemli sapmanın bir gelişimi. Emmanuel'in ona yönelttiği eleştiri, yer yer doğru; ama Emmanuel'in kendisinin emperyalizm anlayışı da bizce Warren'inkilerden hiç aşağı kalmayan sapmalarla dolu. Dolayısıyla bu iki yazının yan yana gelmesi sonucu, bir yanlış düzeltilmiyor, bir yanlışın yanına bir başka yanlış konuyor.

Bunları söyleyince, okurun hemen aklına gelecek bir soru var: o halde niçin bu yazıları yayımlıyorsunuz? Açıklayalım. Birkaç nedeni var bunun.

Birincisi, sadece bilgi aktarmakla ilgili. Dünyada Marksistlerin tartıştıkları sorunları, doğrudan doğruya aktarmak ve tanıtmak kaygısı.

Belli bir konuda ortaya atılan bir görüş, ne kadar «orijinal» olursa olsun, o konuya karşı belli bir tutumun sonucudur. Bu tutum, bir başka ülkede başka gruplara veya kişilere de çekici gelebilir. Nitekim, bu sayıda yayımladığımız yazılarda savunulan görüşlerin benzerleri Türkiye'de de vardır ve yakın gelecekte daha yaygınlaşabilir. Bunların şimdiden ele alınıp tartışılmasında, yanlışlarının gösterilmesinde, yarar vardır.

Ayrıca, yanlışları tartışmanın, doğruları pekiştirmeye yaradığını da söylemeli. Burada da, gerek Warren'in, gerekse Emmanuel'in tezleri, bizim emperyalizm anlayışımıza bir çeşit meydan okuma gibi ortaya çıkıyor. Ama bu tezleri inceler, eleştirirken, kendi anlayışımızı eskisinden daha tutarlı ve sağlam biçimde yeniden kurmamız mümkün oluyor.

Bu bakımdan, herhangi bir konuda ortaya atılan «sivri» görüşlerin de, belli bir faydaları oluyor. Eski, yerleşmiş sorunsalları sarsıyor bunlar; kimi zaman, yanlış bir görüş bile, eski sorunsalın aksayan

bir yanından kaynaklandığı için, o aksaklığın giderilmesine yarıyor. Böylece, teorik görüşün, başka teorik görüşlerle bir çeşit yarışarak, sürekli taze kalması sağlanıyor.

Warren'la Emmanuel'in görüşleri de, emperyalizm üzerine eski teorik sorunsalın aksadığı bazı noktalar üzerine kurulmuştur. Bu anlamda, her ikisinin de çıkış noktasında belli bir haklılık bulunabilir. Ne var ki, bizce haklılıkları bu noktada kalıyor, daha ileri gidemiyor.

Warren'ın çok uzun olan yazısını kısaltarak ve ana hatları belli olacak şekilde bırakarak yayımladık. Temel tezlerini kısaca özetleyelim şimdi. Warren'a göre emperyalizm, kapitalizmin geçici bir evresidir. Kapitalizmin, belli tarihî koşullar altında aldığı bir biçimdir. Dünyadaki işleyişi, geri kalan ülkeler açısından, sanıldığı gibi kötü, olumsuz olmamıştır. Çünkü emperyalizmin sermaye ihracı, gittiği yere hareketlilik taşımıştır. Böylece, emperyalizmin misyonu, «dünyada kapitalist sistemi yaymak ve üretici güçleri ilerletmek» olmuştur.

Emperyalizm bu misyonu yerine getirdikçe, gittiği yerlerde kapitalizmin kurulmasına yol açmıştır. Bu kurulanlar, tabii, «ulusal kapitalizmler»dir. Böylece, emperyalizm, gittiği yerde, kendini yok edecek çelişkinin de tohumunu atmıştır. Çünkü şimdi her yerde ulusal kapitalizmler ilerlemekte, dolayısıyla emperyalizm de gerilemektedir.

Teorik çerçevesini bu temeller üzerinde kuran Warren, bundan sonra çeşitli rakamlar, istatistik veriler göstererek, «az gelişmiş» diye tanınan ülkelerde büyük bir ekonomik büyüme görüldüğünü kanıtlamaya çalışıyor. Az gelişmiş ülkeler sanayileşiyor, «başarılı kapitalist gelişme» yoluna giriyor, v.b. Böylece «endüstriyel güçleri» artan az gelişmiş ülkeler, zamanla bu ekonomik temele tekabül edecek siyasî gücü de kazanıyor, siyasî bakımdan da bağımsızlaşabiliyorlar.

Görüldüğü gibi, emperyalizm konusunda şimdiye kadar görmeye alıştığımız yaklaşımlarla radikal biçimde ters düşen bir anlayışa sahip Warren. Bu ters anlayış kendi başına çok önemli olmayabilir, çünkü eski teorik sorunsalda bir yetersizlik varsa, bunun yerine konacak yeni teorik sorunsal birçok bakımdan farklı olacaktır. Ancak, Warren'ın anlayışının, eski anlayışa göre tersliği kadar, kendi içindeki tersliği de önemli bizim için. Aslında, Warren'ın eski yetersiz sorunsalı değiştirdiği de söylenemez. Sadece denklemdeki değerlerin yerlerini değiştirmiştir. Böylece, eski yanlışlığı aşma yolunu kendi kendine tıkmıştır. Ortaya çıkan sonucun, eskisinden daha ileri değil, daha geri olması da bundan ötürüdür.

Biz Warren'ın yazısına, yazının içerdiği teze, kendi sunduğu ampirik kanıtları, verdiği rakamları eleştirerek karşı çıkmayacağız. Çünkü bu çeşit ampirik kanıtlar, teorik bir görüşün, kendi kendini geliştirirken bulunduğu şeylerdir. Görüş, kanıtlarını da kendi doğrultusunda oluşturur. Dolayısıyla sorun kanıtlara karşı kanıt getirmekten çok, kanıtları üreten *teorik görüşün* temelinde yatan ilkeleri çürütmekte düğümlenir. Şüphesiz, «ampirik kanıt» konusunda da bazı şeyler söylenebilir. Örneğin, Warren'ın az gelişmişliğin gelişmeye dönüşmesini ispatlamak için verdiği rakamlar, genel ekonomik büyüme ile ilgilidir. Bu *genel* büyüme, sınıflar ve bireyler arası üretim ve gelir dağılımı ilişkileri açısından ele alındığında, bize çok daha değişik bir manzara gösterecektir. Ama biz şimdi bunları irdelemeyi bırakarak Warren'ın görüşünün teorik temellerine gelelim. Bunun için de, eski ortodoks sorunsalı ele almak gerekiyor.

Emperyalizm konusunda eskiden beri birden fazla anlayış vardı. Bugün, olayın kendisinin, olgunlaşmanın daha ileri bir aşamasında olmasından ötürü, eskiden çok açık seçik belli olmayan görüş farklılıkları, daha kalın çizgilerle kendilerini gösterebiliyor. Dolayısıyla da, Marksist terminolojinin hâkim olduğu geniş bir alan içinde, birbirinden tamamen ayrı emperyalizm anlayışlarına raslayabiliyoruz. Şu anda konumuz Warren'ın temsil ettiği anlayış olduğu için, biz *bu anlayışın yadsıyarak içinden çıktığı anlayışı* ilk planda ele alacağız. Bu tebitleri yaparken, kendi ülkemizde bilinen emperyalizm modellerine rahatlıkla başvurabiliriz. Sorunsallar arası gidis gelişlere, Türkiye'nin geçmiş pratiğinden örnekler verebiliriz.

Emperyalizm konusunda kurulmuş klasik modellerden biri, emperyalizmi, üretici güçlerin gelişmesini engelleyen, durduran, böylece ekonomik gerilik ve buna tekabül eden politik gericilik üreten bir sistem olarak görür. Türkiye'de kaba çizgileriyle «Millî Demokratik Devrim» anlayışı bu modelin tipik bir örneğidir.

Buna göre, emperyalizm, geldiği ülkede bir «işbirlikçi burjuvazi» yaratır. Bu işbirlikçi burjuvazi, aşağı yukarı, emperyalist ülke sermayesinin acentalığını yapar. Bu nitelikte kişiler bir sanayi kursa bile, kurulan sanayi, *dışa bağımlıdır*. Dışarı ise, daha geri bir ülkenin gelişerek sanayi alanında kendine rakip olmasını istemeyeceği için, bu ülkedeki endüstriyi gelişme dinamiğinden yoksun bırakır. Bunun yolu, endüstriyi, daha baştan, bir «montaj ve ambalaj» endüstrisi olacak şekilde sınırlamaktadır. Böylece, az gelişmiş ülkenin endüstrisi, son analizde, emperyalist ülke endüstrisinin ürünlerini monte eder, ambalajlar, bundan daha ileri bir faaliyet gösteremez.

Ekonomik faaliyeti bu sınırdan tutmak için, bu yapıya uygun bir «siyasî iktidar» gereklidir. Böyle bir iktidar, ülkeyi her bakımdan dış bağımlılık altında tutmaya hazır olmalıdır. İşbirlikçi burjuvazi doğal olarak bu hizmeti sunmaya hazırdır, ama böyle bir iktidarı perçinlemek için, toplum yapısında kendine müttefikler bulması gerekir. Böyle bir iktidarın en doğal müttefikleri, feodal beyler olabilir. Çünkü onların da, ülkedeki üretici güçleri geliştirmek gibi bir kaygıları yoktur ve toplumdaki en gerici sınıf olarak, gerici iktidara en fazla yakışacak kesimi meydana getirirler. Dolayısıyla, feodalizm ile emperyalizm arasında doğal ve yapısal bir ittifak vardır.

İşte, sözkonusu emperyalizm anlayışına göre, az gelişmişlik yapısının analizi. Bu yapıya karşı önerilen devrimci strateji de, doğal olarak, bu analizin öğeleri üzerine kurulacaktır.

Hâkim sınıflar koalisyonu içinde ağır basanı «işbirlikçi burjuvazi» olduğuna göre, bu kesimin karşıtı, yani «millî burjuvazi», yapıya karşı konulacak devrimci strateji içinde yerini almalıdır. Teorinin aldığı biçimlere göre, «millî burjuvazi», ya anti-emperyalist mücadelenin müttefiklerinden biri, ya da bu mücadele süreci içinde kolaylıkla nötralize edilebilecek, sempatisi kazanılabilecek bir kesimdir. İşbirlikçi burjuvazinin politik müttefikleri feodaller olduğuna, ülkenin varolan yapısının belirlenmesinde feodalizmin önemli bir yeri olduğuna göre, feodalizmin tasfiyesi, yani köylüler için bir toprak devrimi (veya «reformu») programı, ana birleştirici etmen olacaktır. Öte yandan, millî burjuvaziyi stratejik ittifak içine alma zorunluğu, anti-kapitalist sloganların geri plana alınmasını gerektirecektir. Proletaryanın partileşmiş olduğu bir ülkede, mantıken, proletaryanın bu stratejinin *aşamalar* ilkesine uyarak, kendi anti-kapitalist programını yumuşatması gerekecektir. Henüz böyle bir partileşme olmayan bir ülkede ise (Türkiye'de o dönem-

de söylendiği gibi) partinin kurulması demokratik devrim aşamasından *sonraya* bırakılacaktır.

Tezi oldukça kısa bir biçimde özetledik, ama ortaya bir şematizm çıkıyorsa, bu, özeti kusuru değil, teorinin kendi şematizminin yansıması.

Bu tezi dünya çapında geliştirenler (örneğin, teorik görüşlerini değiştirmeden önce Baran ve Sweezy), teorilerini bazı somut modellerden yola çıkarak kuruyorlardı. Özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyıl başlarında Çin, böyle bir teoriye kaynak olacak model olarak düşünülebilir. Ama gerek Çin, gerekse benzer yapıya sahip başka ülkeler, dünya konjonktürünün belirli bir somut anında böyle özelliklere sahiptiler. Dolayısıyla, bu teoride tesbit edilmiş özelliklerin, emperyalizmin gelişmesinin belirli bir anındaki özellikleri yansıttığı söylenebilir. Oysa teori, bunları, emperyalizmin değişmez özellikleri olarak sunmaktadır.

Yukarıda Baran ve Sweezy'den söz etmiştik. Onlar, böyle bir durumun bilincine varıp görüşlerini değiştirdiler. Bugün de (şimdi Andre Gunder Frank da çok değişik temellerden kalkarak Sweezy'lerin son teorik tutumuna geliyor) «azgelişmiş ülkede gelişmenin az gelişme ürettiğini» söylüyorlar. Yani, az gelişmişlik yapısına özgü çarpıklığın, kapitalist gelişmeyle de aşılamayacak bir yapısal özellik olarak kendini yeniden ürettiğini ileri sürmüş oluyorlar. Bu, daha önceki teorik görüşe oranla, emperyalizmin tarihi değil de yapısal öğelerini tesbit etmek bakımından daha olumlu bir adım. Gene de doğruluğu tartışılabilir, ama eskiden tamamen *statik* diye yorumladıkları yapıda bir *gelişme* olduğunu kabul ediyorlar. Tabii, devrimci strateji konusundaki görüşleri de epey değişmiş oluyor.

Baran-Sweezy okuluna görüşlerini değiştiren başlıca öge, başka çevrelerde de klasik az gelişme sorunsalının temellerini sarstı. Bu öge, az gelişmiş ülkelerde inkâr edilmez derecede göze çarpan ekonomik büyüme olgusudur. Bütün klasik ölçütlere göre, yabancı sermayeyle, emperyalist metropollerle işbirliği var, ama aynı zamanda ekonomik gelişme de var. Şu halde emperyalizm, önceleri sanıldığı gibi mutlak durgunluk yaratan, üretici güçlerin gelişmesini kesinlikle önleyen bir sistem değil. İşte Warren'ın teorik sorunsalında da, bu düşüncenin başlangıç noktası olduğunu söyleyebiliriz.

Warren, sözünü ettiğimiz ekonomik gelişmeyi görüyor ve buna dayanarak, emperyalizmin, az gelişmiş ülkeler için olumlu sonuçlar verdiğini iddia ediyor. Aslında, nesnel toplumsal gelişmeden söz ederken, «iyi bir gelişme» veya «kötü bir gelişme» gibi değerlendirmeler yapmak, düpedüz saçma olabilir. Böyle değerlendirmeler yapılabilir, ama o zaman gelişmenin hangi devrimci perspektif için «iyi» ya da «kötü» olduğunu çok açık biçimde belirtmek gerekir.

Warren'ın karşı çıktığı emperyalizm anlayışı, «ekonomist» diyebileceğimiz bir temele dayanmaktaydı. Emperyalizm kötüydü, çünkü ekonomik bir statiklik yaratıyordu. Politik düzeyde varolduğu söylenen gericilik ise bunun hem dolaysız bir uzantısı, hem de tamamlayıcıydı. Warren, temelde yatan bu ekonomist mantığı değiştirmiyor; değerleri değiştiriyor. Emperyalizm, ekonomik gelişmeyi durdurucu sayıldığı için kötüydü; şimdi, ekonomik gelişmeye yol açabildiği anlaşıldığı için, iyi.

Warren buradan bir adım daha ileri gidiyor ve emperyalizmle ulu-

sal kapitalizmi, birbirini dışta bırakan iki kutup gibi koyuyor. Yani, ulusal kapitalizmin olduğu yerde emperyalizm olamıyor, emperyalizmin olduğu yerde de ulusal kapitalizm barınmıyor. Ancak, emperyalizm, kapitalizmin devamı olarak gittiği yerde kapitalizmi yarattığı için, zamanla ulusal bir kapitalist ekonominin üzerine oturabileceği üretici güçler temelini hazırlıyor. Böylece, emperyalizmin iç çelişmesini de tesbit etmiş oluyoruz. Çünkü emperyalizm zorunlu olarak gittiği yerde ulusal kapitalizmi yaratacak, gelişen ulusal kapitalizm de onu kovacak. Emperyalizm, böylece, kapitalizmin «tarihi» bir evresi oluyor. Belli bir misyonu yerine getirdikten sonra (bu misyon, bütün dünyayı kapitalistleştirmek gibi bir şey), tasını tarağını toplayıp gidiyor.

Bu durum, bizim Warren tezini özetlerken verdiğimiz vurgudan doğan bir karikatürleştirme değil, yazının kendisini okurken, tezin gerçekten böyle olduğunu göreceksiniz.

Burada da, Warren'ın, eski teorik sorunsalı aşmadığını, tersine, onun sınırları içinde kaldığını görüyoruz. Yukarıda, eski analiz biçimi içinde «millî» burjuvazinin nasıl bir rol oynadığını görmüştük. Bu «millî» burjuvazi öteki işbirlikçi burjuvaziden neredeyse özünde farklıdır. Bir kere, bir ülkede varolan ekonomik sistem, bütünüyle ya da hâkim kesimiyle *dışa bağımlı* bir biçimde işlerken, «millî» burjuvazi bu işleyişe bulaşmadan, arılığını koruyarak yaşayabilmektedir. Üstelik, önerilen strateji başarıya kavuşursa, bu burjuvazi sıfatına lâyık bir biçimde, ancak «millî» bir kapitalizm kurmakta, böylece, kendisi kapitalist olduğu halde, sermayenin temel yasasına, uluslararasılaşma eğilimine karşı kendini koruyabilmektedir. Toplumdaki «ilerici güçler», Sosyalizm iktidarda olmadığı halde burjuvazinin «millî» kalmasını sağlayabilmektedir. (Ya da, Sosyalizm iktidarda olduğu halde, sözkonusu toplumda o zamana kadar olmayan bir şeyi, yani «ulusal kapitalizmi» kurmaya başlamaktadır!)

Warren'da da, altyapı düzeyinin incelenmesinde «ekonomizm», üstyapı düzeyinin incelenmesinde ise «milliyetçilik» eğilimleriyle karşılaşılıyor. Burjuva sorunsalının iki önemli parçasını meydana getiren bu öğelerin böyle yan yana gelmeleri, bir raslantı değil. Kautsky'den bu yana, bu birleşim, istisna değil, kural oldu.

Warren'ın tezine bu kısa yaklaşımımızda ortaya çıkan teorik öğelerin daha ayrıntılı incelemesini bir sonraki sayıya bırakmak istiyoruz. Şimdilik, bu kısa önsözden sonra, sözü yeni emperyalizm teorilerinin kurucularına bırakacağız. Ama Warren'ı eleştiren Emmanuel üstüne de birkaç söz söylemek gerekiyor.

Emmanuel'in bu kısa yazıda bizi en çok ilgilendirecek yanı, «eşitsiz mübadele»nin politik sonuçlarıdır. Konunun ekonomik eleştirisini buraya sığdırmak çok güç, çünkü böyle bir eleştiri yapmak için birçok ekonomik kategoriye baştan alıp incelemek; açıklamak gerek. Biz, yazarın, yazısının son paragrafında formüle ettiği politik tez üstünde duralım.

Emmanuel'e göre, gelişmiş kapitalist ülkelerde bir metanın üretilmesi ileri teknoloji nedeniyle, az gelişmiş ülkelerdekinden daha az emeğe mal olmaktadır. Böylece, eşdeğer sayılan iki mal mübadele edilse de, aslında bu mallar eşdeğer olmamakta, dolayısıyla, gelişmiş ülke az gelişmiş ülkeyi mübadele düzeyinde sömürmektedir. Ayrıca, gelişmiş kapitalist ülkelerin işçileri, yüksek ücret almakta, ücretler mallara yansımakta, dolayısıyla bu malları satın almak zorunda olan az gelişmiş ülke gene sömürülmekte, üstelik gelişmiş ülkenin işçisi de bu sömürden pay almaktadır.

Emperyalist ülkelerin işçileri de toplam nüfusla birlikte az gelişmiş ülkelerin sömürülmesine katıldıklarına göre, uluslararası işçi dayanışması sözkonusu değildir. Metropollerde burjuva ve proletarya arasındaki çelişki ikinci plana düşmüş, başka Üçüncü Dünya tezlerinde olduğu gibi, *yoksul* ülkelerle *zengin* ülkeler arasındaki çelişki baş çelişki olmuştur. Emperyalizm ancak dıştan, yani az gelişmiş ülkelere vurularak yıkılabilir.

Emmanuel'in tezi, bu niteliğiyle, Üçüncü Dünyacılığın yeni bir biçimi oluyor; ama hacimli kitabı, analizlerinin sofistikasyon düzeyi düşünülürse, bu görüşün belki de en tutarlı biçimi. Analizin, sınıf ölçülerini bir yana bırakıp ülkeler arası «zengin/yoksul» ayrımlarıyla uğraşması, sömürüyü üretimde değil mübadelede araması, bugünün Mao-cu yaklaşımlarıyla da çakışabilir ve hattâ onlara, iyiden iyiye yoksun oldukları *teorik görünümü* kazandırabilir. Öte yandan, emperyalizm olgusunun mübadele düzeyinde tesbiti, Sovyetler Birliği'nin ya da isteğe uygun başka Sosyalist ülkelerin «emperyalist» olarak gösterilmesini mümkün kılabilir.

İşte bu gibi özellikleri Emmanuel'in emperyalizm teorisini de önemli kılıyor, Türkiye'de şimdiden tanınmasını ve tartışılmasını gerektiriyor. Bu sayımızda, temsilci nitelikte gördüğümüz bu yazıları sunduktan sonra, emperyalizm konusunda daha ayrıntılı incelemeyi bir sonraki sayımıza bırakıyoruz. ■